

УДК 314.87

DOI: 10.31891/2307-5740-2021-296-4-19

КРАВЕЦЬ І. М.

ORCID: 0000-0002-5543-6958

e-mail: kravecii16@ukr.net

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ДЕМОГРАФІЧНА КРИЗА В УКРАЇНІ: СТАН, НАСЛІДКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

У статті здійснено аналіз демографічної ситуації в Україні, яка набула ознак демографічної кризи. Констатовано безпрецедентне зниження чисельності населення України, яка за роки незалежності втратила п'яту частину свого населення. Досліджено сучасні тенденції зменшення чисельності населення у регіональному розрізі. Встановлено, що перспективи депопуляції досить невтішні з огляду на низький сумарний коефіцієнт народжуваності, а також переважаючі рівня смертності над рівнем народжуваності. Досліджено природний рух населення, розкрито основні причини його високої смертності, особливо у працездатному віці, через підвищену захворюваність, зокрема високий рівень поширеності факторів ризику неінфекційних захворювань, які формують понад 80 % смертності в Україні, під впливом ендемічних, екзогенних та квазіендемічних чинників тощо. Виявлено причини низької народжуваності, а також сучасні особливості та орієнтації репродуктивної поведінки населення. Відмічено тенденції щодо тривалості життя та старіння населення в Україні за статтю у порівнянні з деякими країнами Європи. Зроблено висновок, що за таких умов матиме місце невідворотність масштабної депопуляції. З'ясовано особливості сучасних міграційних процесів, зокрема трудової міграції, які можуть дати поштовх міграції заміщення. Визначено взаємовплив демографічних процесів та соціально-економічного розвитку країни. Намічено шляхи подолання демографічної кризи, як комплекс демографічних заходів (організація та проведення перепису населення, який не проводився уже впродовж двох десятиліть, формування реєстрів населення, підвищення рівня матеріальної допомоги при народженні дітей відповідно до сучасних вимог тощо) та соціально-економічних заходів, що сприятимуть активізації репродуктивної поведінки населення (можливість суміщати зайнятість та народження і виховання дитини, підвищення рівня та якості життя громадян, зростання трудової мотивації в Україні, соціальної захищеності громадян тощо).

Ключові слова: демографічна криза, чисельність населення, народжуваність, смертність, природний рух населення, тривалість життя, старіння населення, міграція.

IRYNA KRAVETS

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

DEMOGRAPHIC CRISIS IN UKRAINE: STATE, CONSEQUENCES AND PROSPECTS OF OVERCOMING IT

The article analyzes the demographic situation in Ukraine, which has acquired signs of a demographic crisis. There has been an unprecedented decline in Ukraine's population, which has lost a fifth in the years since independence. The current trends of population decline in the regional context have been studied. It is established that the prospects of depopulation are quite disappointing, given the low overall fertility rate, as well as the predominance of mortality over fertility. The natural movement of the population has been studied, the main causes of its high mortality, especially in working age, due to increased morbidity, in particular the high prevalence of risk factors for noncommunicable diseases, which form more than 80% of mortality in Ukraine, under the influence of endogenous, exogenous and quasi-endogenous factors. The causes of low birth rate, as well as modern features and orientations of reproductive behavior of the population are revealed. In Ukraine, there is a tendency of low life expectancy and population aging compared to some European countries. It is concluded that under such conditions large-scale depopulation will be inevitable. The peculiarities of modern migration processes, in particular labor migration, which can give impetus to alternative migration, have been clarified. The interaction of demographic processes and socio-economic development of the country is determined. Ways to overcome the demographic crisis are a set of demographic measures (organization and conduct of the census, which was not conducted for two decades, the formation of population registers, increasing financial assistance to mothers at birth in accordance with modern requirements, etc.) and socio-economic measures to strengthen reproductive behavior, flexible employment for childbirth and child rearing, improving the level and quality of life of citizens, increasing work motivation in Ukraine, social protection of citizens, etc.

Key words: demographic crisis, population, birth rate, mortality, natural population movement, life expectancy, population aging, migration

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Найбільшою загрозою для будь-якої країни є руйнування її генофонду. У сучасному світі на фоні загальної тенденції зростання чисельності населення, яке вже на сьогодні сягає восьми мільярдів осіб, існують країни, чисельність населення яких невпинно знижується, тобто має місце депопуляція. До таких країн належить Україна, для якої демографічні тенденції поряд з іншими стали злгоденними проблемами, котрі межують з національною безпекою.

Демографічна криза має комплексний характер і охоплює такі складові, як народжуваність, смертність та міграцію, хоча останню науковці не визнають суто демографічним процесом.

Демографічні процеси є віддзеркаленням тієї соціально-економічної ситуації, яка є притаманною для країни на тому чи іншому історичному проміжку, вони демонструють тенденції світової історії, а також

багато в чому впливають на розвиток окремих країн і народів. Тому постійний моніторинг та аналіз демографічної ситуації має важливе значення для визначення перспектив розвитку країни та окремих її регіонів, формування соціально-економічної політики в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науковий доробок з проблем демографічного розвитку є досить великим. Значну роль у дослідженні демографічної царини в Україні відіграють фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України. Серед вітчизняних учених, які приділяють значну увагу вивченню демографічних проблем, з'ясуванню причин та наслідків їх виникнення в сучасних умовах, слід виокремити Е. Лібанову, І. Курило, В. Кравченко, О. Гладун, Н. Рингач, І. Прибиткову, О. Овдіна та інших науковців. Однак, регулювання соціально-економічних відносин, забезпечення стабільності в українському суспільстві повинно базуватися на систематичних дослідженнях демографічної складової розвитку України відповідно до сучасних реалій, як основи формування її основної продуктивної сили – населення.

Формулювання цілей статті

Метою статті є з'ясування сучасних демографічних проблем розвитку України, виявлення основних причин та шляхів подолання демографічної кризи.

Виклад основного матеріалу

Розвиток незалежної України продовжує бути доволі складним. Соціально-економічна криза то послаблюється, то загострюється, але нікуди не зникає. Це не може не впливати на демографічні процеси. Соціально-демографічні процеси є доволі інерційними: накопичений Україною демографічний потенціал був вичерпаний у перші роки незалежності країни, коли на початку 1990-х чисельність населення становила майже 52 млн осіб. Потім почалось стрімке скорочення чисельності населення – за 30 років Україна втратила біля 20 % населення. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр. у відносному вимірі перевищують втрати населення від таких соціальних катастроф як Голодомор або Друга світова війна. Крім соціально-економічних чинників, на темпи скорочення чисельності населення, безумовно, вплинула військова агресія Російської Федерації [1, с. 5].

За даними Державної служби статистики України, з часів здобуття незалежності в Україні чисельність населення зменшилась на 10 млн 137 тис. осіб (майже 20 % порівняно з 1990 роком) і станом на 01.01.2021 р. становила 41418,7 млн осіб [2].

За деякими оцінками чисельність населення України на початок 2021 року становила 41,6 млн осіб, до яких включено населення невідконтрольних Україні територій Донецької і Луганської областей, причому цифра ця «законсервована» станом на початок 2014-го, але не входять АРК і Севастополь. Якщо додати Крим, де загалом на початку 2014 року мешкало 2,3 мільйона, ми отримаємо 43,9 мільйона. Загалом населення України включно з усіма її окупованими територіями становить приблизно 44 мільйони. Якщо прибрати сіру зону і окуповану територію Донбасу (кількість мешканців ОРДЛО та сірої зони оцінюємо приблизно в 4,1 мільйона станом на 2014 рік), залишиться 37,5 мільйона – саме стільки мешкає на контрольованій території за офіційною статистикою. Оскільки є проблеми з обліком зовнішньої міграції, тож насправді реально на контрольованій території України проживає мільйона на два-три менше. До того ж відсутня інформація щодо окупованої території Донбасу [3].

За останні 10 років народжуваність в Україні скоротилася на 40 %. Тільки упродовж 2020 року чисельність населення в Україні зменшилась на 314 тис. осіб, тоді як протягом 2019 року – на 250 тис. осіб, а протягом 2018 року – на 233 тис. осіб [4].

Тенденція зниження чисельності населення у 2021 році продовжується. Так, за даними Мінфіну лише за перше півріччя чисельність населення України зменшилась на 180,1 тис. осіб. У розрізі регіонів найбільше населення було втрачено у Дніпровській області (18,6 тис. осіб), Донецькій (15,3 тис. осіб), Харківській (14,2 тис. осіб), Запорізькій (10,4 тис. осіб), Львівській (9,4 тис. осіб), Вінницькій (8,8 тис. осіб). Найменше чисельність населення зменшилась за зазначений період в Київській області (0,2 тис. осіб), Волинській (2,3 тис. осіб), Чернівецькій (2,5 тис. осіб), Закарпатській (2,8 тис. осіб), Рівненській (2,9 тис. осіб) областях [5].

Природний рух населення у 2020 році характеризувався суттєвим перевищенням числа померлих над живонародженими: на 100 померлих припадало 48 живонароджених: 293,4 тис. осіб живонароджених проти 616,8 тис. осіб померлих.

Головною причиною загострення демографічної кризи в Україні є зниження до критичного рівня показників народжуваності. Сучасний демографічний стан свідчить про те, що забезпечується лише половина потрібної чисельності населення для повноцінного його відтворення. На сьогодні Україна вже перетнула межу зниження народжуваності, за якою відбувається незворотне руйнування демографічного потенціалу країни, що призводить до втрати умов для відновлення чисельності населення [6, с. 133].

Основною причиною депопуляції і старіння є довготривале збереження рівня народжуваності настільки низьким, що воно не забезпечує, аби покоління батьків замістилося поколінням дітей [7].

В Україні за 2020 рік народилося 293,4 тис. дітей, а це на 5 % менше за показник 2019 року – 308,8 тис. Найновіші дані за 2021 рік теж не показали зростання народжуваності. Так, у січні–березні 2021 р. народилося 67,5 тис. малюків, тоді як за цей же час у 2020-му – 70,4 тис. [8].

Сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні у 2020 році становив 1,2 дитини, у той час як у 2012 році цей показник був близький до середньоєвропейського рівня – 1,5–1,6. В Європі коливання цього показника невисоке. Найвищий він у Північній Європі – 1,8–1,9. Відомо, що для того, щоб не відбувалося природне скорочення населення, в Україні кожні 10 жінок повинні в середньому народжувати 22 дитини, тобто сумарний коефіцієнт народжуваності повинен бути не меншим 2,2.

На прийняття рішень про народження дитини протягом останнього року вплинули ковід і економічна нестабільність. Порівняно з попередніми роками, найбільше зниження відбулося саме восени 2020 року. Падіння народжуваності продовжується і зараз. Взагалі, народжуваність завжди реагує на періоди невизначеності, потрясіння. Це можуть бути як соціально-економічні чи епідемічні потрясіння, воєнні умови. Тобто навіть на рівні відчуттів люди розуміють, що зараз не найбільш сприятливий час для того, щоб народжувати дитину.

В Україні сьогодні спостерігається європейський тип поведінки сімей щодо народження дітей, в основі якого лежить бажання насолодитися життям, здобути освіту, престижну роботу, здійснити подорожі по світу, аж після цього замислитись про відтворення потомства. Крім цього, сьогодні сім'ї найчастіше відкладають народження другої і третьої дитини, рідше – першої. Відтак, з часом, за умов покращення епідеміологічної ситуації, демографічної та соціально-економічної складових діяльності держави, можна сподіватися, що в Україні матиме місце компенсаційний приріст народжуваності, коли сім'ї наважаться реалізувати відкладені плани народити другу чи третю дитину, а певна частина сімей прищвидшить народження першої.

Як бачимо, у цій царині існують проблеми, які можливо вирішити тільки завдяки виваженій демографічній та соціально-економічній політиці, які повинні проводитися державою комплексно і у тісному взаємозв'язку.

Сьогодні в Україні проводиться політика щодо підвищення пенсійного віку як для чоловіків, так і для жінок, оскільки в Європейських країнах він є вищим, а ніж у нас. Наприклад, в Італії на пенсію можна вийти в 62 роки за наявності стажу в 38 років, в Фінляндії пенсійний вік становить 63 роки, в Швеції – 65, в Швейцарії 65 для чоловіків і 64 роки для жінок. В Ісландії, Норвегії, Данії і Греції пенсійний вік вже становить 67 років [9].

Водночас, науковці наголошують, що необхідно враховувати той факт, що тривалість життя чоловіків в Україні в порівнянні з країнами Західної Європи в середньому на 11 років менше. За даними Держстату середня очікувана тривалість життя при народженні у чоловіків в Україні в 2019 році була найнижчою, у порівнянні з країнами Євросоюзу (66,92 років). Найвищим зазначений показник відмічався в Італії (81,2 рік), Швеції та Кіпрі (80,9 років), Іспанії (80,7 років), Ірландії (80,5 років) тощо [10].

Хоча середня очікувана тривалість життя при народженні у жінок в Україні суттєво вища від чоловіків (76,98 років), вона теж перебуває на найнижчому рівні у порівнянні з країнами Євросоюзу.

На форумі «Україна 30. Здорова Україна», який відбувся 22–24 червня 2021 року, зазначалося, що на сьогодні в Україні середня тривалість життя не тільки чоловіків, а населення в цілому нижча, ніж середня по земній кулі, враховуючи Африку й інші країни. Були оприлюднені дані про середню тривалість життя в Україні – 63 роки у чоловіків і 73 роки у жінок [11].

Домінантою демографічної динаміки в Україні наразі та на осягну перспективу є й процес старіння. Цей процес як об'єктивний і закономірний результат еволюції демографічних процесів, неодмінний атрибут і супутник соціально-економічного прогресу являє собою найістотнішу рису довготривалих змін у віковому складі населення повсюдно в розвинутому світі. Однак при цьому найбільш гострі проблеми депопуляція зумовлює саме в країнах з високим рівнем демографічного старіння. Україна ж належить до тридцятки країн світу з найстарішим населенням, що зумовлює як невідворотність масштабної депопуляції в країні, так і гостроту соціально-економічних викликів прогресуючого старіння населення [12, с. 14].

Разом з тим, як зазначають провідні науковці, серед яких Е. М. Лібанова, проблема старіння та депопуляції в Україні не є найвищою в Європі. Так, частка населення 65 років і старших в ЄС в середньому 19 %, в Україні – 17 %. Навантаження населенням 60 років і старших на населення 20–64 років, тобто на фактичний, реальний працездатний вік в Україні – 27 %, в ЄС – 31 % [11].

Звісно, зі статистикою не посперечається, проте наслідки такої «схожої» статистики для України і країн Європи різні, оскільки вплив їхнього природного старіння на економіку компенсується за рахунок працездатного населення, молоді, інших країн, зокрема України, шляхом трудової міграції.

Проблема депопуляції і старіння пов'язана не просто із середньою тривалістю життя, не просто із високою смертністю, а з величезною дочасною смертністю. Так, у 2019 році із тисячі 40-річних чоловіків в Україні до 65 років не доживає 343, тоді як у Швейцарії – 81, у Польщі – 210 [11].

Постійне проведення моніторингу причин смертності та вчасне реагування на його результати шляхом внесення коректив у різноманітні соціально-економічні програми розвитку, у їх фінансування, як окремих територій, так і країни в цілому, є важливим завданням влади сьогодні. Так, у 2020 році серед причин смерті найвагомніше місце належало хворобам системи кровообігу, через які смертність зростає

порівняно з 2019 роком майже на 5 %, через хвороби органів дихання – на 32 %. При вивченні причин смертності потрібно враховувати вплив як ендегенних (внутрішніх), так і екзогенних (зовнішніх), а також квазіендегенних (накопичених в організмі людини наслідків діяльності) чинників на організм людини, а відтак підхід до зниження захворюваності має бути комплексним.

Згідно з результатами дослідження STEPS, в Україні дуже високий рівень поширеності факторів ризику неінфекційних захворювань, зокрема високий рівень куріння та вживання алкоголю, незбалансоване харчування. Ці фактори ризику є основними причинами виникнення НІЗ, у тому числі серцево-судинних захворювань, раку, діабету та хронічних легеневих хвороб.

Дослідження STEPS – це стандартизований метод для збору, аналізу та поширення широкого спектру даних про неінфекційні захворювання, їхні фактори ризику та реагування систем охорони здоров'я. В Україні це дослідження проведено вперше у 2020 році. Неінфекційні захворювання формують понад 80 % смертності в Україні. Враховуючи результати досліджень науковців, уряд прийняв національний план заходів щодо неінфекційних захворювань для досягнення глобальних цілей сталого розвитку, який спрямований на усунення чинників виникнення неінфекційних захворювань, таких як серцево-судинні захворювання, ожиріння, на підвищення рухової активності серед українців, формування навичок здорового харчування, профілактику та раннє виявлення онкологічних захворювань [13].

Облік тенденцій і наслідків демографічного старіння є одним з важливих напрямів реалізації соціальної політики держави. Старіння населення породжує нові вимоги до соціального забезпечення і медичного обслуговування літніх і старих людей.

Враховуючи зазначене, слід розуміти, що без створення сприятливих умов для розвитку (у трудовій сфері, побутовій, культурній тощо) в Україні, ми дедалі більше втрачатимемо трудовий потенціал, завдяки реалізації якого власне формуються всі соціальні фонди (шляхом виплат громадян, зайнятих в економіці – платників податків), які витрачаються на заходи соціальної політики, у тому числі і на утримання людей, старших за працездатний вік.

З країни масово виїжджає молоде працездатне населення, і якщо ситуація не зміниться, то до 2050 року населення скоротиться ще на 28%, а кількість людей старше 60 років перевищить 35 % [14].

Загалом, проблема міграції населення залишається для України дуже актуальною. Протягом 2020 року за кордон емігрували 9316 українців (дані Держстату щодо міграції враховують лише тих українців, які при виїзді за кордон знялися з реєстрації). У порівнянні з 2019 роком кількість мігрантів удвічі менша (на проживання за кордон виїхали 21512 осіб), однак певною мірою еміграції у 2020 році завадили протипандемічні заходи у світі. Занепокоєння викликають причини еміграції, серед яких не тільки низький рівень зарплат та доходів. Головним чинником міграції є нерівність у різних сферах між країнами, й українці здебільшого виїжджають не тільки задля отримання вищих заробітних плат, а через зневіру у краще майбутнє держави.

Україна є лідером у Європі за кількістю працездатного населення, яке працює за кордоном. Точну кількість громадян, які не знайшли себе в Україні і вирушили «шукати щастя» за її межами, підрахувати неможливо, орієнтовно йдеться про 2–3 мільйони українців щороку [15]. За іншими оцінками за кордоном працюють до п'яти мільйонів українців [16].

Звісно, трудова міграція має свої переваги. Так, у 2020 році обсяг грошових переказів в Україну зріс на 1,7 %, або 200 млн дол., – до 12,121 млрд дол. За прогнозами Національного банку, грошові перекази в Україну у 2021 році становитимуть 13 млрд дол., що на 8 % більше, ніж у 2020-му [16].

Водночас, виникає логічне питання: на скільки ж мільярдів доларів наші заробітчани підняли економіку інших країн світу і чому не свою?

Найбільшими викликами для України є повільне економічне зростання та несприятлива демографія. За прогнозом The Economist Intelligence Unit, ВВП України на душу населення протягом 2020–2050 років зростатиме в середньому на 1,8 % на рік. Такими темпами Україна наздоганятиме Туреччину майже 40 років, а Польщу – 50, якщо вони «почекають на місці». Таке повільне зростання веде Україну все далі від Європи в економічному вимірі [17].

Якщо такі демографічні темпи зберігатимуться або посилюватимуться, то Україну поступово заповнюватимуть громадяни інших країн, які напевне зможуть оцінити усі переваги і клімату, і земних надр країни, і її потенціалу загалом, і яка до того ж розміщена у центрі Європи.

Як бачимо, демографічна криза супроводжується виникненням цілої низки серйозних демографічних проблем, які в основному спричинені соціально-економічними негараздами в країні. Відтак, влада повинна у найкоротші терміни намагатися вирішити ряд важливих завдань, пов'язаних з демо-соціо-економічним розвитком, оскільки наша країна сьогодні стоїть на порозі можливих майбутніх переселенських змін, міграцій заміщення, коли Україна може залишитись без українців.

Найпершим завданням має стати вирішення проблеми з якістю демографічних даних. Ми достеменно не знаємо скільки нас. Йдеться про класичний перепис населення. У цивілізованому світі прийнято проводити переписи раз на 10 років. Єдиний такий в незалежній Україні був у 2001 році. Лише за допомогою первинного обліку протягом такого тривалого часу (двадцять років) неможливо забезпечити надійні розрахунки щодо населення, визначити без перепису етнічний та мовний склад населення та отримати іншу інформацію, яка відповідає реаліям тощо.

Перепис населення визначається як захід, що дозволяє здійснювати через регулярні інтервали часу офіційний облік чисельності населення, яке проживає на території країни в цілому та на всіх рівнях її адміністративно-територіального устрою. Дані перепису необхідні для прогнозування і управління соціально-економічним розвитком країни, реалізації демографічної політики, бюджетного планування та інших цілей. Проте, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2020 р. № 1542-р проведення Всеукраїнського перепису населення в черговий раз перенесено, вже на 2023 р. Існуюча якість демографічних даних призводить до неможливості адекватного керування соціально-економічними процесами на місцевому рівні [18].

З метою ведення точного обліку населення доцільно запровадити електронні реєстри, забезпечити функціонування систем електронних інформаційних ресурсів, які успішно працюють у семи європейських країнах: Данії, Швеції, Фінляндії, Норвегії, Нідерландах, Естонії, Франції.

Насамперед це реєстр населення, а також спеціалізовані реєстри, тобто реєстри інформації з різних сфер: медицини, освіти, оподаткування, зайнятості, соціальної допомоги, пенсійного забезпечення, правопорушень, судових рішень, підприємств і організацій (бізнес-реєстр), транспорту тощо. Ці реєстри взаємопов'язані і взаємодіють між собою. Такий досвід може бути використаний в Україні, яка намагається упорядкувати безліч наявних електронних реєстрів і баз даних [19].

Зокрема, такі реєстри можуть бути використані для різних цілей:

- адміністративної (для забезпечення виконання функцій, покладених на органи державного та місцевого управління, а також для надання населенню адміністративних послуг);
- статистичної (для формування узагальненої статистичної інформації);
- дослідницької (для аналізу ситуації у певній галузі досліджень і розробки відповідних пропозицій та рекомендацій для прийняття управлінських рішень);
- інформаційної (для інформування суспільства щодо актуальних проблем).

Загальнодержавне запровадження системи реєстрів підвищує якість і оперативність відповідних рішень, підвищує рівень життєвого комфорту для мешканців країни, оптимізує регіональне урядування.

З метою зниження смертності населення, особливо у працездатному віці, необхідно приділити увагу системі охорони здоров'я у частині формування та фінансування заходів щодо профілактики та раннього виявлення захворювань для попередження розвитку та ускладнення багатьох неінфекційних хвороб. Важливу роль відіграє при цьому формування і утвердження у суспільстві ідеології ведення здорового способу життя, запровадження «моди» бути здоровою, фізично розвинутою людиною. Для цього необхідно культивувати такі цінності на всіх рівнях освітньо-виховних та культурних процесів в українському суспільстві.

Важливим завданням сьогодні є покращення системи надання медичних послуг у напрямі забезпечення населення необхідною кількістю лікарняних ліжок-місць, і, що дуже важливо, кваліфікованим медичним персоналом. Кадрове забезпечення медичних закладів – одна з основних проблем у галузі охорони здоров'я. Ситуація з медичними кадрами є катастрофічною, про що свідчить дослідження центру Разумкова. Так, за даними МОЗ України, станом на 01 січня 2020 р., у країні не вистачало 33 707 лікарів та 35 тис. фахівців середнього медичного персоналу. За оцінками експертів, Україну від початку 2020 р. покинули понад 66 тис. лікарів та медичних працівників. Кількість зареєстрованих вакансій, станом на 1 листопада 2020 р., у сфері охорони здоров'я складала 27,7 тис. [20, с. 84].

Нагальною до вирішення є проблема здійснення капітального ремонту та оновлення матеріально-технічної бази закладів системи охорони здоров'я, а також оптимізація вартості надання медичних послуг, оскільки для значної частини громадян якісна медична допомога є мало доступною з огляду на ціну послуг (проведення діагностики, лікування тощо). Сприятливі умови підвищення народжуваності в Україні можливо шляхом забезпечення надання прямої грошової допомоги жінкам, які народжують дитину, котра реально здатна допомогти ростити та утримувати дитину у нелегких умовах сьогодення. Держава гарантує надання допомоги при народженні дитини, однак утвердженій обсяг цієї допомоги не змінювався з 2014 р. (41 280 гривень) і потребує суттєвого коригування у бік збільшення.

Враховуючи складну демографічну та соціально-економічну ситуацію, важливим інструментом регулювання є проведення політики узгодження інтересів ринку праці та демографічних процесів у контексті створення сприятливих умов для зайнятості жінок, які мають бажання народити і виховувати дитину і при цьому працювати на умовах гнучких режимів роботи; забезпечувати можливість виходу в декретну відпустку одного з батьків за їх вибором. Це дозволить підтримувати матеріальний добробут сімей, забезпечувати належне виховання дітей, підростаючого покоління, знизить соціальну напругу у суспільстві.

Загалом, збалансований розвиток ринку праці є засобом вирішення багатьох проблем як в економічній, так і соціальній сфері. Створення нових, а також модернізація старих робочих місць з гідною оплатою праці на них є запорукою розвитку економіки та покращення демографічної ситуації. Це створить привабливі умови для молоді, яка сьогодні має занадто мало мотивації жити і працювати у себе в країні.

В умовах орієнтації цивілізованого людського суспільства на досягнення цілей сталого розвитку у напрямі досягнення екологічної рівноваги, зниження впливу квазіендогенних чинників на стан здоров'я людей, необхідністю є розвиток виробництва, системи надання послуг на інноваційній основі з дотриманням вимог щодо забезпечення екологічності виготовленої продукції та самих технологічних процесів, задіяних у виробництві.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Таким чином, вирішення демографічних проблем можливе шляхом розробки науково обґрунтованої комплексної програми подолання демографічної кризи, оскільки зростаюча депопуляція в Україні є результатом, наслідком дії багатьох чинників, зокрема і більшою мірою соціально-економічних. Посилити мотивацію до активної репродуктивної поведінки населення допоможе усвідомлення людьми можливостей забезпечення для себе і своїх нащадків гідних умов життя в Україні. Для цього необхідно впроваджувати у комплексі заходи економічної, соціальної, фінансово-кредитної, фіскальної, житлової політик, а також політики зайнятості та соціального захисту населення, які формуватимуть умови для покращення рівня та якості життя усього населення, можливостей розвитку людського потенціалу. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі лежать у площині досліджень регіональних особливостей демографічного розвитку та пошуку подолання негативних тенденцій у цій царині.

Література

1. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр. : кол. моногр. / [за ред. О.М. Гладуна] ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Київ, 2020. – 174 с.
2. Населення. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 24.05.2021 р.)
3. Статус держави визначає економіка та чисельність населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/article/345882> (дата звернення 24.07.2021 р.) – Назва з екрана
4. На скільки у січні скоротилося населення України. Дані Держстату [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://suspilne.media/149144-comu-ukraina-vtracae-svoih-gromadan-poasnuie-sociologina/> (дата звернення 22.05.2021 р.)
5. Чисельність населення по регіонах України в 2021 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/1>. (дата звернення 23.05.2021 р.)
6. Палієнко О.А. Демографічна криза в Україні : шляхи її подолання / О.А. Палієнко // Молодий вчений. – 2017. – № 9.1 (49.1). – С. 133–136.
7. Тривалість життя українців нижча, ніж середня у світі – демографи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3269908-trivalist-zitta-ukrainciv-nizca-niz-seredna-u-sviti-demografi.html> (дата звернення 25.05.2021 р.)
8. Ковід + економічна нестабільність = зниження народжуваності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3267391-kovid-ekonomichna-nestabilnist-znizenna-narodzuvanosti/> html (дата звернення 21.05.2021 р.)
9. Підвищення пенсійного віку – неминуче. Чому у Європі йдуть на пенсію пізніше і чого чекати українцям? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://glavcom.ua/economics/finances/pidvishchennjapensijnogo-vidku-neminuche-chomu-u-jevropi-jdut-na-pensiju-piznishe-i-chogo-chekati-ukrajintsjam-659646.html> (дата звернення 23.05.2021 р.)
10. Населення України за 2019 рік : демографічний щорічник / Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_nas_2019.pdf (дата звернення 21.07.2021).
11. Тривалість життя українців нижча, ніж середня у світі – демографи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3269908-trivalist-zitta-ukrainciv-nizca-niz-seredna-u-sviti-demografi.html> (дата звернення 25.07.2021 р.)
12. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр. : кол. моногр. / [за ред. О.М. Гладуна]. – Київ, 2020. – 174 с.
13. Неінфекційні захворювання формують понад 80% смертності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3259052-neinfekcijni-hvorobi-pricina-80-smertnosti-v-ukraini.html> (дата звернення 24.05.2021 р.)
14. Підвищення пенсійного віку – неминуче. Чому у Європі йдуть на пенсію пізніше і чого чекати українцям [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://glavcom.ua/economics/finances/pidvishchennjapensijnogo-vidku-neminuche-chomu-u-jevropi-jdut-na-pensiju-piznishe-i-chogo-chekati-ukrajintsjam-659646.html>: (дата звернення 26.05.2021 р.)
15. Більшість українців мігрують не через низьку зарплату – Лібанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3283796-bilsist-ukrainciv-migrut-ne-cerez-nizku-zarplatu-libanova.html> (дата звернення 25.05.2021 р.)
16. За кордоном працюють до п'яти мільйонів українців — Інститут демографії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3283822-za-kordonom-pracuut-do-patimiljoniv-ukrainciv-institut-demografii.html> (дата звернення 25.05.2021 р.)
17. Експерт: найбільші виклики для України – повільне економічне зростання та несприятлива демографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3155163-ekonomichne-zrostan-na-ekspert-vvazae-so-ukraina-nazdoganatime-polsu-50-rokiv.html> (дата звернення 26.05.2021 р.).

18. Всеукраїнський перепис населення. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcensus.gov.ua/> (дата звернення 27.07.2021 р.)
19. Електронні реєстри: європейський досвід створення та використання : кол. моногр. / [за ред. О.М. Гладуна] ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. – Київ, 2021. – 271 с.
20. Центр Разумкова. Україна 2020-2021: невинуваті очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR-NG.pdf?fbclid=IwAR2AfPgQ8UFS_sS4kJb86u53ZbYYu9gSC_hxHqQyTIAZGB7IQz091D85X1Q (дата звернення 01.05.2021 р.)

References

1. Naseleння Ukrainy. Demohrafichni tendentsii v Ukraini u 2002– 2019 rr. : kol. monohr. / [za red. O.M. Hladuna] ; NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy. – Kyiv, 2020. – 174 s.
2. Naseleння. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia 24.05.2021 r.)
3. Status derzhavy vyznachaie ekonomika ta chyselnist naseleння [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.golos.com.ua/article/345882> (data zvernennia 24.05.2021 r.)
4. Na skilky u sichni skorotylosia naseleння Ukrainy. Dani Derzhstatu [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://suspijne.media/149144-comu-ukraina-vtracae-svoih-gromadan-poasnie-sociologina/> (data zvernennia 22.05.2021 r.)
5. Chyselnist naseleння po rehionakh Ukrainy v 2021 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/1>. (data zvernennia 23.05.2021 r.)
6. Paliienko O.A. Demohrafichna kryza v Ukraini : shliakhy yii podolannia / O.A. Paliienko // Molodyi vchenyi. – 2017. – № 9.1 (49.1). – С. 133–136
7. Tryvalist zhyttia ukrainsiv nyzhcha, nizh serednia u sviti – demohrafy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3269908-trivalist-zitta-ukrainsiv-nizca-niz-seredna-u-sviti-demografi.html> (data zvernennia 25.05.2021 r.)
8. Kovid + ekonomichna nestabilnist = znyzhennia narodzhuvanosti [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3267391-kovid-ekonomichna-nestabilnist-znizennia-narodzhuvanosti.html> (data zvernennia 21.05.2021 r.)
9. Pidvyshchennia pensiinoho viku – nemynuche. Chomu u Yevropi ydut na pensiiu piznishe i choho chekaty ukrainsiam? [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://glavcom.ua/economics/finances/pidvishchennja-pensijnogo-viku-neminuche-chomu-u-jevropi-jdut-na-pensiju-piznishe-i-choho-chekati-ukrajintsjam-659646.html> (data zvernennia 23.05.2021 r.)
10. Naseleння Ukrainy za 2019 rik : demohrafichniy shchorichnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/10/zb_nas_2019.pdf (data zvernennia 21.05.2021 r.)
11. Tryvalist zhyttia ukrainsiv nyzhcha, nizh serednia u sviti – demohrafy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3269908-trivalist-zitta-ukrainsiv-nizca-niz-seredna-u-sviti-demografi.html> (data zvernennia 25.05.2021 r.)
12. Naseleння Ukrainy. Demohrafichni tendentsii v Ukraini u 2002–2019 rr. : kol. monohr. / [za red. O.M. Hladuna] ; NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy. – Kyiv, 2020. – 174 s.
13. Neinfektsiini zakhvoriuvannia formuiut ponad 80% smertnosti v Ukraini [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3259052-neinfektsijni-hvorobi-pricina-80-smertnosti-v-ukraini.html> (data zvernennia 24.05.2021 r.)
14. Pidvyshchennia pensiinoho viku – nemynuche. Chomu u Yevropi ydut na pensiiu piznishe i choho chekaty ukrainsiam [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://glavcom.ua/economics/finances/pidvishchennja-pensijnogo-viku-neminuche-chomu-u-jevropi-jdut-na-pensiju-piznishe-i-choho-chekati-ukrajintsjam-659646.html>: (data zvernennia 26.05.2021 r.)
15. Bilshist ukrainsiv mihruuit ne cherez nyzku zarplatu – Libanova [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3283796-bilshist-ukrainsiv-migruiut-ne-cerez-nizku-zarplatu-libanova.html> (data zvernennia 25.05.2021 r.)
16. Za kordonom pratsiuiut do piaty milioniv ukrainsiv — Instytut demohrafii [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3283822-za-kordonom-pracuiut-do-pati-miljoniv-ukrainsiv-institut-demografii.html> (data zvernennia 25.05.2021 r.)
17. Ekspert: naibilshi vyklyky dlia Ukrainy - povilne ekonomichne zrostantia ta nespriatlyva demohrafia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3155163-ekonomichne-zrostantia-ekspert-vvaze-so-ukraina-nazdoganatime-polsu-50-rokiv.html> (data zvernennia 26.05.2021 r.)
18. Vseukrainskyi perepys naseleння. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrcensus.gov.ua/> (data zvernennia 27.05.2021 r.)
19. Elektronni reestry: yevropeiskyi dosvid stvorennia ta vykorystannia : kol. monohr. / [za red. O.M. Hladuna] ; NAN Ukrainy, In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy. – Kyiv, 2021. – 271 s.
20. Tsentr Razumkova. Ukraina 2020-2021: nevypravdani ochikuvannia, neochikuvani vyklyky (analitichni otsinky) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://razumkov.org.ua/uploads/other/2021-PIDSUMKI-PROGNOZI-UKR-NG.pdf?fbclid=IwAR2AfPgQ8UFS_sS4kJb86u53ZbYYu9gSC_hxHqQyTIAZGB7IQz091D85X1Q (data zvernennia 01.05.2021 r.)

Надійшла / Paper received : 02.05.2021

Надрукована/Printed : 01.07.2021